

УДК 821.111-3

О. І. Боднар

**Особливості вживання епітетів для змалювання
тоталітарної системи (на матеріалі повісті-притчі Дж.
Орвелла «Animal Farm»)**

У статті досліджено особливості вживання епітетів британським письменником для ображення тоталітарної системи. Проаналізовано ступінь конгруентної передачі емоційно-експресивного потенціалу художніх означень, та образного змалювання тоталітарного суспільства при перекладі тексту оригіналу українською мовою. Простежено специфіку трансформації змісту епітетних словосполучень при їх взаємодії з контекстом твору, а також мегаконтекстом, – культурно-історичним відрізком часу в період появи тоталітаризму у XX ст.

Ключові слова: епітет, дистрибут, тоталітаризм, семантичне значення, емоційно-експресивний потенціал.

O.I. Bodnar. Peculiarities of application of epithets to depict totalitarian system. (Based on George Orwell's parable «Animal Farm»

The article deals with the specifics of epithet application by the British writer to illustrate the life in a totalitarian state under autocratic rule. The author of the article analyses the degree of congruous conveyance of emotive-and-expressive power of artistic attributes and figurative depiction of a totalitarian society at translation of the authentic text into Ukrainian language. Peculiarities of transformation of the meaning of epithet phrases caused by interaction with the context of the work as well as the megacontext, – cultural–historical time segment which coincides with the totalitarian era of the twentieth century is brought into a sharper focus.

Key words: epithet, distribute, totalitarianism, semantic meaning, emotive-and-expressive power.

Постановка наукової проблеми та її значення.
«Animal Farm» – суспільно-політична алегорія Дж. Орвелла на модель тоталітарного суспільства, що принесла авторові світову славу і визнання. Однак історія появи цієї повісті-притчі була довгою та складною. Через різку, дошкульну критику СРСР колишні видавці Орвелла відмовлялися друкувати антирадянський твір з політичних міркувань.

Лише через півтора року суцільних невдач та відмов видавничих компаній «Animal Farm» нарешті побачила світ у Великобританії. На публікацію погодилася компанія Secker & Warburg, що одночасно займала антифашистські та антикомуністичні політичні позиції. Книга принесла шалений успіх письменнику і, на превелике здивування Орвелла та його видавців, стала бестселером у Великобританії.

Цікавим є той факт, що вже через два роки після виходу «Animal Farm», 1945р. в Англії з'являється україномовна версія політичної алегорії під назвою «Колгосп Тварин» з передмовою Орвелла до українського читача в авторизованому перекладі Івана Чернятинського (справжнє ім'я Ігор Шевченко). Варто зазначити, що це найперший переклад «Animal Farm» європейськими мовами. Іван Чернятинський підтримував стосунки з англійським письменником. Він вмовив Орвелла написати вступне слово до українського видання, в якому британець писав: «Я отримав прохання написати передмову для перекладу «Animal Farm» на українську мову. Я добре свідомий того, що пишу для читачів, про яких нічого не знаю, та й вони, мабуть, ніколи не мали нагоди довідатись про мене. Від мене, мабуть, чекають, щоб я розповів у цій передмові, як з'явився мій «Колгосп Тварин». Перед цим мені доведеться сказати дещо про себе та про події, що крізь них я дійшов до моїх політичних поглядів» [5]. Україномовна версія з'явилася у Німеччині в 1947, однак частина накладу була конфіскована і передана до відповідних органів Радянського Союзу.

Більшість літераторів, критиків та значна кількість читачів вважають, що «Animal Farm» — це відгомін радянської дійсності поміж двома світовими війнами, дошкульна критика сталінського режиму правління. Тому ця більшість помилково відносить працю Орвелла до виключно антирадянської пропаганди. Сам же письменник зауважив, що «тоталітарна диктатура це не лише сталінізм. Це явище може виникнути де завгодно так само, як воно

з'явилося у Німеччині, Італії, Іспанії та у деяких країнах Латинської Америки» [2, с. 543].

Основними художніми прийомами вираження авторської позиції, передачі прихованої глибинної інформації постає алегорія та іронія, тому художнє відображення історичних реалій, конкретних постатей та явищ у творі англійського письменника через алегорію та іронію двопланове. Іронія – «як художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення до предмета зображення» [4, с. 313] – основна зброя письменника у боротьбі проти тоталітаризму. Іронія – як засіб художнього вираження суб'єктивної оцінки у поєднанні з алегорією та широким застосуванням експресивно-забарвленої лексики надають тексту «Animal Farm» оригінального емоційно-образного звучання.

Поетична сила експресивності закладена у самому лексичному потенціалі мови, у її необмежених можливостях сполучуваності слів. Важливу роль тут відіграє епітет як образне означення предмета, явища, поняття, стану, дії» [6, с. 246], який багатьма науковцями вважається першотропом.

Аналіз дослідження проблеми. Історія вивчення епітета сягає часів Арістотеля, Гермогена, Квінтіліана. Від епохи античності до модернізму епітет розглядався як риторичний прийом прикраси мови чи спосіб збільшення її виражальних можливостей. Вагомий внесок у розвиток вчення про епітет вніс у ХІХ ст. Олександр Потебня, котрий розглядав проблему епітета під теоретичним кутом зору. Значно розширив горизонти науки про художнє означення О. М. Веселовський, розглядаючи його з онтологічних позицій науки. У своїй статі «Из истории эпитета» науковець наголошує, що «історія епітета — це історія не лише поетичного стилю, але й поетичної свідомості» [3, с. 59].

Важливе значення для нашої роботи мають праці І. Р. Гальперіна, В. М. Жмуринського, І. В. Арнольда. Російські наковці розглядають специфіку функціонування епітета в поетичних творах, його лексико-семантичні можливості та

контекстову взаємодію з позицій стилістики англійської мови.

Мета статті – через емоційно-оцінні та експресивні характеристики епітетів змодельовати суб'єктивне авторське бачення тоталітаризму, з'ясувати ступінь адекватності передачі естетичного потенціалу художнього означення в україномовному перекладі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Епітетні словосполучення, що їх використовує Дж. Орвелл у зображенні тоталітарної системи, можна згрупувати за тематичним принципом. Це дозволяє виокремити декілька груп епітетів, які більшою чи меншою мірою експресивності дають змогу авторові передавати художні деталі у змалюванні важкої праці, нестерпних умов життя тварин, зображати тонкощі психологічного портретування.

Чисельною та різнотиповою групою виділяються епітети для зображення грізного зовнішнього вигляду «вождя усіх тварин» Наполеона, його лихих собак-виконавців та стилю правління. У цій тематичній групі через комплекс експресивно-емоційних епітетів виразно простежується авторське суб'єктивно-оцінне ставлення до системи. Серед них значна кількість метафоричних епітетів: *iron discipline* – залізна дисципліна (*тут і далі подаємо слова і словосполучення згідно перекладу Івана Чернятинського*), *threatening growl* – загрозливе гарчання; гіперболічних – *huge dogs* – величезні собаки, *tremendous baying* – заглушливе гарчання; метонімічний епітет – *sharp suspicious glances* – гострі, підозрілі погляди. Експресивна сила епітета збільшується, якщо він стоїть у постпозиції [1, с. 133]: *dogs frisking around* – собаки, що в'юнчилися. Експресивність тексту також збільшується завдяки інверсійному епітету *voice of thunder* – громовий голос, описово-оцінним епітетам у словосполученнях: *terrible voice* – страшенний голос, *haughty glance* – високомірний погляд, *most up-to-day methods* – наймодерніші методи.

Виразно виокремлюються художні означення у зображенні лютих собак-виконавців, які своїм страшним

виглядом і постійним оскалом наганяють страх на усіх тварин. Домінуючими дистрибутами цієї підгрупи епітетів виступають слова *baying* – гавкіт, *growls* – гарчання та *dogs* – собаки, які у сполученні зі своїми атрибутами поглиблюють психологічні образи різних епізодів та сцен у творі: *deer menacing growls* – загрозливе гарчання, *tremendous baying* – сильний гавкіт, *threatening growl* – загрозливе гарчання, *huge dogs* – величезні собаки, *fierce-looking dogs* – лихі собаки, *retinue of dogs* – почет з собак, *snapping jaws* – щелепи, що клацали. При перекладі оригінального тексту українською мовою простежуються певні невідповідності передачі емоційно-експресивного забарвлення епітетів та їх словосполучень в основному через специфіку англійської та української мови.

Багато критиків звинувачують Дж. Орвелла у надмірно деталізованому зображенні сцен насилля в його творах «1984», «Вбивство слона», «Кара через повішання», яке часто межує із жорстокістю і навіть садизмом (детальний опис смертельної агонії тварини в оповіданні «Вбивство слона», відірвана дитяча рука в одному із епізодів роману «1984», сцена смертної кари бірманця в оповіданні «Кара через повішання»). До таких творів належить й «Animal Farm», де Дж. Орвелл засобами епітета змальовує моторошні сцени публічної розправи над тваринами. Для опису епізоду страти автор використовує емоційно-описові та метафоричні епітети *heavy air (with the smell of blood)* – тяжке повітря (від запаху крові), *cruel retribution* – кривава розправа, *terrible scenes of bloodshed* – жахливі кровопролиття. В зображенні зрадників, злочинців домінують атрибути з негативним значенням *dangerous character* – небезпечний характер, *bad influence* – шкідливий вплив, *malignant enemy* – злостивий ворог, *good-for-nothing animals* – непутящі тварини, *miserable traitor* – нужденний зрадник. При перекладі епітету *miserable traitor* як нужденний зрадник простежується семантична невідповідність. Прикметник *miserable* у контексті відіграє функцію інтенсифікатора, посилюючи емотивне значення означуваного слова *traitor* — зрадник, тому краще передати

семантику та експресивність епітета словосполученням жалюгідний зрадник.

Окремий фрейм когнітивної текстової інформації формує група епітетів, з допомогою котрих письменник змальовує важку щоденну працю тварин на фермі, нестерпні зовнішні та внутрішні умови, спричинені та загострені постійним скороченням раціону харчування, збільшенням робочого навантаження, суворими погодними умовами й постійним станом бойової готовності через ймовірність атаки з боку зовнішніх ворогів.

Основними дистрибутами цієї групи постають слова work – праця, life – життя, weather – погода в таких описово-оцінних епітетах з явно вираженою оцінною семантикою як hardness of work – важка праця, raging south-west winds – скажені південно-західні вітри, bitter winter – сувора зима, hard frost – сильний мороз.

Основний масив означальних компонентів у цій групі становлять прикметники з негативним значенням: miserable – нужденний, laborious – виснажливий, poor – бідний, поганий, bare – скупий, evil та harsh в значенні лихий, miserable, laborious life – нужденне, виснажливе життя, poor land – бідна країна, evil days – лихі дні, bare rations – скупі відміряна паша. В іншій підгрупі образних означень при взаємодії епітета і його дистрибута відбувається семантичний зсув і в результаті актуалізується конотативне значення епітета, яке значно поглиблюється контекстом: bitterly hard weather – суворі міцні морози, bitter winter – сувора зима, yard frost – сильний мороз, harsh and bare life – лихе, злиденне життя, cruel work – жорсткий труд, tremendous powers of work – необмежена працездатність. У цій групі контекст відіграє роль інтенсифікатора експресивності, тому емотивне забарвлення поглиблюється самим контекстом.

Маніпулювання свідомістю – важливий психологічний елемент у керуванні масами в тоталітарній державі. У повісті-притчі «Animal Farm» він проявляється через прославлення вождя та важкої праці на користь господарства. Відповідно виокремлюємо ще один пласт

емоційно-експресивної групи епітетів, більша кількість котрих надають тексту іронічної модальності, або ж під впливом контексту стають іронічними епітетами. Особливої уваги заслуговує група іронічних епітетів, яка представлена словосполученнями *dignity of labour* – гідність праці, *joy of service* – радість служби, *true spirit* – правдивий дух, *imperishable pride* – тривка гордість. Варто зауважити, що основні закладені оцінні значення цих епітетних словосполучень набувають протилежного змісту не лише при взаємодії з контекстом твору, але й при зіткненні з мегаконтекстом, – історичним відрізком часу, що співпадає з епохою тоталітаризму ХХ ст. Тому в названих епітетах домінує контекстуальне значення.

У рамках корпусу іронічних епітетів розглядаємо іншу підгрупу означень, якими виражається комічне зображення інтелектуальних здібностей, зовнішнього вигляду та манери поведінки свиней вищої ланки правління ферми: *vice and benevolent pig* – свиня розумного та доброзичливого вигляду, *majestic-looking pig* – свиня величної постави, *first-rate intelligence* – надзвичайна второпність, *more vivacious pig* – більш жвавіша свиня, *pigs with round chicks* – круглощока свиня. У поданих епітетних словосполученнях іронія загострюється до глибокого сарказму.

Єдиною тематичною групою означень з позитивною оцінною семантикою виокремлюються епітети на позначення відчуття свободи у тварин. Корпус художніх означень в основному представлений емоційно-експресивними епітетами *clear morning light* – прозоре ранкове освітлення, *rich scent (of the Earth)* – багаті пахощі (землі), *unbelievable luxury* – негадана розкіш, *sweet summer grass* – солодка літня трава, метонімічним епітетом *speechless admiration* – мовчазне захоплення. Свобода асоціюється з прикметниками *clear* – чистий, позорий, *rich* – багатий, *sweet* – солодкий, *unbelievable* – небачений, неймовірний, кожний з яких містить високу ступінь експресивного потенціалу, оскільки сама експресивність

подвоюється на фоні негативних конотацій усіх інших тематичних груп епітетів і самим контекстом.

Досить чисельну та різнотипову групу становлять епітети, що зображають сцени битви тварин з їхнім ворогом – людиною. Насамперед це описово-оцінні епітети: *pecked viciously* – дощукльно дзьобали, *ignominious retreat* – ганебний відступ, *daefening roar* – оглушливий грюкіт, *cowardly enemy* – ворог-страхополох, експресивні: *savage bitter battle* – дикий, завзятий бій, *wildest excitement* – дике збудження, метонімі: *sorrowful silence* – жалібне мовчання, *mysterious pain* – таємна біль, метафоричні: *stinging pellets* – жижке шротовиння, *passionate appeal* – пристрасний заклик.

Аналізуючи майстерність Івана Чернятинського щодо передачі поетичного потенціалу художніх означень засобами української мови, можна резюмувати, що, в основному, при перекладацьких трансформаціях епітетів зберігається їхня художньо-естетична функція. Інколи при перекладі відбуваються незначні відхилення в адекватності смислової передачі значень тексту-оригіналу. Це можна пояснити мовними особливостями та наміром перекладача максимально зберегти емоційно-експресивні параметри художнього твору. Тому переклад Івана Чернятинського відповідає функціонально-стилістичним нормам української мови і повністю зберігає комунікативну функцію оригінального тексту.

Висновки. Художня палітра Дж. Оруелла у змалюванні та вираженні авторської позиції до тоталітаризму надзвичайно багата на постійні, а, особливо, на okazіональні епітети. Остання група представлена авторськими епітетами та значною кількістю “гібридних” художніх означень, що дає змогу письменнику детально зобразити весь комплекс художніх образів, передати емоційно-експресивну інформацію та прихований зміст своєму читачеві.

Багато критиків і літературознавців власне дали вищу оцінку саме повісті-притчі «*Animal Farm*», а не роману «1984». Тонкощі психологічного портретування, лексична релевантність та доречність у зображенні емоційних станів

героїв і змалюванні словесно-образних картин твору, велика палітра використання стилістично-забарвленої лексики, вдале поєднання іронії та алегорії – вагомі підстави погодитися, що повість-притча «Animal Farm» заслуговує у художньому сенсі праця Дж. Орвелла.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. — 4-е изд., испр. и доп. — М.: Флинта: Наука, 2002. — 384 с.
2. Величайшие люди планеты: Энциклопедический справочник // Скляренко В. М., Васильева Е. К., Новлева Т. В., Мирошникова В. В. и др. Харьков: "Фолио", 2008, — 799 с.
3. Веселовський А. Н. Из истории эпитета // Историческая поэтика. — М.: Высш. школа, 1989. — С 59-75.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К.: ВЦ "Академія", 2007. — 752 с.
5. Оруел Ґеорґ. "Колгосп Тварин: Казка". Авторизований пер. з англійської мови: Іван Чернятинський. — Мюнхен: Видавництво "Прометей", 1947. // http://orwell.ru/library/novels/Animal_Farm/ukrainian/
6. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. — 2-е вид., випр. і доповн. — К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. — 448 с.
7. Orwell George. Animal Farm. — New York: New American Library, 1996. — 144 p.

УДК 82. 436 – 31

Світлана Притолюк, доц. (Тернопіль)

Компаративні перетини та інтертекстуальні реляції в романі К.Е.Францо́за «Мошко з Парми»

У статті досліджується специфіка міжтекстової взаємодії та різноманітних перегуків в романі К. Е. Францо́за «Мошко з Парми». Зокрема розглядається зв'язок із культурно-історичним контекстом, простежуються архітекстуальні реляції із відомими зразками жанру роману виховання, компаративні збіги із текстами Григорія Сковороди та оповіданням Дмитра Макогона